

М.В. Кордон

к.і.н., доцент кафедри історії України
Житомирський державний університет ім. І.Франка

Політика радянської влади щодо єврейської культури в Україні (20-40-і роки XX ст.)

Історично склалося, що Україна є багатонаціональною. Такою вона була і в розглядуваний період. За станом на середину 20-х років українці становили 80 % складу населення України, представники інших національностей – 20 %.

Такий склад населення вимагав створення необхідних умов для культурного, духовного розвитку національних меншин. Тому процес українізації проводився в органічній єдності з розвитком культури малочисельних народів республіки.

Ті з етнічних груп, які проживали скільки-небудь компактно об'єднувались не тільки культурно, а й політично. Національне життя таких етнічних груп розвивалось в національних районах, сільських і селищних Радах. Серед національних районів в різний час було 8 російських, 7 німецьких, 3 болгарських, 3 грецьких, 8 єврейських та 1 польський район.

Щодо єврейських районів, то М.О. Скрипник (один з лідерів українізації, який в 1927 р. змінив О.Я. Шумського на посаді наркома освіти України) вважав, що вони представляли собою не лише адміністративно-територіальні, а й певні державні одиниці єврейської національності. Наприкінці 20-х років у ряді міст (Харкові, Одесі, Житомирі та ін.) при оргвідділах міських рад було створено комісії у справах національних меншин.

Відкривалися школи мовами національних меншин, в тому числі єврейською. Державні та громадські організації, в тому числі й Народний комісаріат освіти України, дбали про відповідність кількості національних шкіл процентному складу населення.

Реалізовувалася державна програма підготовки національних педагогічних кадрів. У Києві діяв єврейський педагогічний інститут, у Житомирі – єврейський педагогічний технікум. Житомирський педтехнікум готував вчителів на мові ідиш. В ньому навчалося 120 студентів. Крім того, єврейський відділ діяв при Житомирському інституті народної освіти, де в 1930 р. навчалося 90 студентів.

Для підготовки партійних і радянських працівників з числа національних меншин в першій половині 20-х років були створені спеціальні

радпартшколи з викладанням національними мовами. Зокрема, єврейські – в Одесі, Києві та Бердичеві.

У 1924 р. ряд судових органів республіки перейшов у своїй роботі на єврейську мову. В республіці діяло 8 єврейських театрів, в тому числі один з них у Житомирі. На початку 30-х років 24 видання (газети і журнали) виходило єврейською мовою. В системі ВУАН працював кабінет єврейської культури. До 1936 р. в Києві функціонував Інститут єврейської культури, де, зокрема, було і відділення українсько-єврейських зв'язків.

Але, починаючи з 1933-1934 рр., різнопланова робота по задоволенню запитів національних меншин почала згортатися. В другій половині 30-х років школи та інші навчальні заклади з навчанням мовами національних меншин були ліквідовані. Учнів переведено в школи з українською і російською мовами навчання. Діячі національних культур підпали під масові репресії.

Тоталітарна сталінська ідеологія продовжувала діяти і в 40-х роках. Партійна лінія в питаннях ідеології та культури в цей період дістала назву „ждановщина”. Вона позначилась боротьбою проти „безідейності, безпринципності, формалізму, космополітизму й низькопоклонства перед гнилим Заходом”.

На практиці вона швидко перетворилась на російський шовінізм і викликала черговий погром культури неросійських народів. Зазнала переслідування, зокрема, єврейська національна культура в СРСР.

Наприкінці 1948 року в республіці було розгорнуто боротьбу з так званими „космополітами”. Відомі в Україні літературні та театральні критики І. Стебун (Кацнельсон), Я. Санов (Смольсон), Є. Адельгейм та інші були звинувачені в антипатріотизмі, в схиланні перед культурою Заходу, в замовчуванні зв'язків культури українського народу з культурою російського народу. Статті проти них рясніли такими словами, як „безродні космополіти”, „естетствующи нікчемності”, „низькопоклонники”, „антипатріотичні торгаші”.

У березні 1949 року відбувся пленум правління Спілки радянських письменників України з порядком денним: „До кінця розгромити космополітів-антипатріотів”.

Відвертий антисемітизм, зведений у ранг державної політики, проявився не лише в ідеологічних кампаніях, а й в організаційних та репресивних діях влади. 13 січня 1948 року в Мінську було вбито відомого театального режисера С. Міхелса. В Україні також поширилися репресії проти єврейської інтелігенції, проводилися арешти діячів культури, які хоч якоюсь мірою виявляли причетність до єврейства та інтерес до його проблем.

Варто звернути увагу на таке. Серед лауреатів Нобелівської премії українців ще не було. Зате у списку лауреатів премії Нобеля є кілька культурних діячів єврейської національності, чиє життя починалося на українській землі. Так, лауреат Нобелівської премії з літератури Ш. Агнон (Ізраїль) народився в 1888 в Бучачі. Американські дослідники З.А. Ваксман (медик), С.Кузнець (економіст), Р.Гофман (хімік) народилися відповідно в Прилуках, Харкові та Золочеві.